

Лекція № 2

Історія розвитку конфліктологічної думки

Мета: дати поняття студентам про історію розвитку конфліктологічної думки, познайомити з теоріями конфлікту. Забезпечити засвоєння особливостей основних етапів розвитку конфліктології в Україні. Розвивати аналітичне мислення та понятійний апарат здобувачів фахової передвищої освіти. Виховувати професійну культуру студентів: бажання використовувати конфліктологічні знання.

Мотивація мети: знайомство з історією конфліктологічної думки сприяє формуванню цілісного бачення та розуміння студентами навчальної дисципліни «Психологія конфлікту», провідних теорій, на яких базується практика управління конфліктами.

План

1. Передумови формування конфліктологічних ідей.
2. Соціологічні теорії конфлікту.
3. Психологічні теорії конфлікту.
4. Розвиток конфліктологічної думки в Україні.

Література

1. Долинська Л.В. Психологія конфлікту: Навч.посіб./Л.В. Долинська, Л.П. Матяш-Заяц. – К.: Каравела, 2010. – с. 24 - 75.
2. Дуткевич Т.В. Конфліктологія з основами психології управління: Навч.посіб./ Т.В. Дуткевич. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – с. 16 - 38.
3. Калаур С.М. Соціальна конфліктологія: Навч.посіб./С.М.Калаур, З.З. Фалинська. – Тернопіль: Астон, 2010. – с.14-26.
4. Русинка І.І. Конфліктологія. Психотехнології запобігання і управління конфліктами: Навч.посіб./І.І. Русинка. – К.: ВД «Професіонал», 2007. – с.11-31.
5. Цюрупа М.В. Основи конфліктології та теорії переговорів: Навч.посіб./ М.В.Цюрупа. – К.: Кондор, 2004. – 172с.

Ключові слова: діалектична теорія конфлікту, психологічні теорії конфлікту: психоаналітична, соціометрична, інтеракціоністська, теорія та практика переговорного процесу.

Засоби навчання: опорні схеми з теми лекції
презентація

Домашнє завдання:

- опрацювати лекцію 2;
- законспектувати особливості мотиваційного та організаційного підходів, теорію і практику переговорного процесу - Долинська Л.В. Психологія конфлікту: Навч. посіб./Л.В. Долинська, Л.П. Матяш-Заяц. – К.: Каравела, 2010. – с. 24 –75.

https://pidru4niki.com/15491007/psihologiya/psihologichna_traditsiya_vivchennya_konfliktu_istoriya_doslidzhennya_problemi_konfliktu

- пройти тест 2 «Історія розвитку конфліктологічної думки» в Moodle,

Питання та завдання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність розуміння конфлікту мислителями Стародавнього світу.
2. У чому полягає різниця між уявленнями про конфлікт у Середньовіччі та в епоху Відродження?
3. У чому полягає специфіка міждисциплінарного етапу розвитку конфліктологічної думки?
4. Викладіть основні положення конфліктологічної теорії К. Маркса та Г. Зіммеля.
5. Зробіть порівняльну характеристику конфліктологічних концепцій Р. Дарендорфа та Л. Козера.
6. У чому полягає сутність психоаналітичного підходу до проблеми конфлікту?
7. Що, на думку представників етологічного підходу, є основою для виникнення конфліктів?
8. Розкрийте питання: «Розвиток конфліктологічної думки в Україні».

Виникненню конфліктології як відносно самостійної теорії та практики в кінці 50-их років передував тривалий період формування, нагромадження й розвитку конфліктологічних ідей, поглядів, спочатку в межах філософії, а пізніше – соціології, психології та інших наук. У зв'язку із цим слід проаналізувати еволюцію наукових переконань щодо конфліктів, виділяючи такі етапи: донауковий, або філософський, монодисциплінарний в рамках соціології та психології та міждисциплінарний.

1. Передумови формування конфліктологічних ідей

Погляди на проблему конфлікту ми знаходимо в численних етичних заповідях *Конфуція*, одна з яких мовить: «Не роби іншим того, чого не бажаєш собі, і тоді в державі та родині до тебе не відчуватимуть ворожнечі». **Джерело конфліктів мислитель убачав у розподілі людей на «благородних мужів» (освічених, грамотних і вихованих людей) і «малих людей» (простолюдинів).** Неосвіченість і невихованість простолюдинів веде до порушення норм людських взаємовідносин.

Геракліт вважав, що конфлікт є загальним і універсальним методом розвитку, виправдовував війну. «Війна – батько всього і всього цар. Одних вона визначила багатшими, інших – простими людьми, одних зробила рабами, інших - вільними».

Платон говорив, що основним джерелом особистих та суспільних бід постає війна. Ворожнечу між своїми він називає розбратом, а з чужими – війною.

Демокрит стверджував, що громадська війна є лихом для обох ворогуючих сторін, вказував, що «закони не забороняли б кожному жити на свій смак, якщо б кожний не шкодив один одному, тому що заздрість сприяє початку ворожості».

Аристотель висловив думки про роль конфліктів у житті людей. Джерело конфліктів – відмінності між людьми, причини конфліктів – порушення справедливості у розділі власності. Конфлікти у владних колах викликалися жадобою до поживи посадових осіб. Держава є інструментом примирення людей. Людина поза державою агресивна і небезпечна.

Августин Блаженний вважав, що підґрунтям конфліктів є протиріччя між тілесним та духовним у людині. Конфлікти в основному носили релігійний характер. Августин вважав, що людська і божественна історія протікає в протилежних, але нероздільних сферах. Таке протікання викликає битву двох царств – Божого і Земного.

Фома Аквінський розвинув думку про те, що війни допустимі в житті суспільства, тобто конфлікти є об'єктивною реальністю, але на них необхідна санкція зі сторони суспільства і церкви. Запеклі конфлікти у той час – між мусульманами і християнами.

Н. Макіавеллі зробив одну з перших спроб системного аналізу соціальних конфліктів, вважав конфлікт універсальним і безперервним станом суспільства внаслідок порочної природи людини, прагнення різних груп людей до постійного і необмеженого збагачення. «Людина простить вам все, навіть вбивство близьких, але тільки не втрату власності». Макіавеллі приписував людям більше негативних якостей, аніж позитивних: «Люди завжди погані, доки їх не змусить до добра необхідність». З метою зменшення негативного впливу масштабних соціальних конфліктів потрібно навчитися ними правильно керувати: «Хто хоче жити в мирі, той мусить готуватись до війни». Таку функцію він покладав на державу.

В період Нового часу та епохи Просвітництва відбувався бурхливий економічний і культурний підйом європейських країн, що створювало

передумови для системного пізнання оточуючого світу та нових підходів до проблеми конфліктології.

Цікаві погляди на конфлікт висловив **Френсіс Бекон**. Він висловив думку про те, що зростання народонаселення є однією із причин конфліктів. Серед засобів, які можуть зменшити конфліктність всередині країни, автор надавав перевагу матеріальним засобам, дарування народу певних вольностей. Цікавою є його позиція про переговори. Науковець говорив: «Якщо вам належить працювати з будь-якою людиною, то ви повинні розпізнати: або її характер та пристрасті – щоб нею командувати; або слабкості та недоліки – щоб налякати її; або близьких їй людей – щоб керувати нею. Коли ви ведете складні переговори, не намагайтеся сіяти та робити жнива одночасно, поступово підготовляйте ґрунт – і плоди дозріють».

А. Сміт в основі конфлікту бачив поділ суспільства на класи (капіталісти, земельні власники, наймані робітники) та економічне суперництво, протиборство між класами.

К. Клаузевіц визначив природу міжнародного воєнного конфлікту, запропонувавши знамениту формулу: «Війна є продовженням політики іншими засобами». Протягом усієї історії воєнні конфлікти були не біологічною неминучістю, не відхиленням від норми в курсі тієї чи іншої держави чи проявом норовливості монарха, а закономірним розвитком тих процесів, які відбувалися всередині держав і на світовій арені до їх переростання в конфлікт.

Висновки. Незважаючи на плідні ідеї про природу конфлікту, висловлені класичною філософією, у вивченні сутності конфлікту аж до кінця XIX ст. були суттєві недоліки:

- конфлікти розглядалися лише в загальному плані, у зв'язку з філософськими категоріями протиріч і боротьби, добра і зла як загальна властивість не тільки соціального, а і природного буття;
- досліджувалися переважно тільки конфлікти макрорівня – між класами, державами, націями, а конфлікти в малих групах, внутрішньоособистісні конфлікти залишалися поза увагою вчених;
- загальні риси конфлікту як феномена соціального життя не досліджувалися, у зв'язку з чим не було і самостійної теорії конфлікту, а, відповідно, і конфліктології як науки.

В якості самостійної дисципліни конфліктологія склалася лише близько середини XX ст., виділившись із двох фундаментальних наук: соціології і психології.

2. Соціологічні теорії конфлікту

Своїм виникненням в кінці XIX – на початку XX ст. теоретична конфліктологія зобов'язана Карлу Марксу, Георгу Зіммелю, Льюїсу Козеру та Ральфу Дарендорфу.

Карл Маркс вважав, що:

1. Конфлікт є неминучим і дуже поширеним явищем соціальних систем.
2. Конфлікти мають тенденцію виявлятися у полярній протилежності інтересів.
3. Конфлікти найчастіше відбуваються через недостатність ресурсів, особливо влади.
4. Конфлікт – головне джерело змін соціальних систем.
5. Будь-який конфлікт має антагоністичний характер.
6. Чим більш нерівномірно розподілено у системі дефіцитні ресурси, тим глибшим є конфлікт інтересів між домінуючими і підпорядкованими сегментами (соціальними групами) системи.
7. Чим глибше пригноблені групи починають усвідомлювати свої інтереси, тим більш вірогідно, що вони братимуть під сумнів законність і справедливість форми розподілу дефіцитних ресурсів.
8. Чим більше пригноблені групи системи усвідомлюють свої інтереси, чим більше вони сумніваються в законності розподілу дефіцитних ресурсів, тим більш вірогідно, що вони повинні будуть спільно вступити у відкритий конфлікт з домінуючими групами системи.
9. Чим сильніше поляризація пануючих і підлеглих, тим більш насильницьким буде конфлікт.
10. Чим більш насильницьким є конфлікт, тим глибших структурних змін зазнає система і перерозподіл у ній дефіцитних ресурсів.

На відміну від Маркса, **Г. Зіммель** вважав, що конфлікт врешті-решт обов'язково посилюється, набуває революційного характеру і призводить до структурних змін системи, **Зіммель** зосередився на аналізі менш інтенсивних і гострих конфліктів, які посилюють міцність і інтеграцію соціальної системи.

Він вважав, що конфлікт тим гостріший, чим:

- 1) більш емоційно група занурюється у конфлікт;
- 2) краще організовані кожна з груп, втягнутих у конфлікт;
- 3) вище відносна згуртованість груп, що беруть участь у конфлікті;
- 4) міцнішою була згода між учасниками до початку конфлікту;

- 5) менш ізольовані і обмежені конфліктуючі групи у широкій соціальній структурі;
- 6) більше конфлікт стає самоціллю;
- 7) більше, за уявленням його учасників, конфлікт виходить за межі індивідуальних цілей і інтересів.

Ці погляди Зіммеля дали початок конфліктології, що позначається на сучасному її стані.

У сучасній теорії конфлікту (починаючи з 60-их років) склалося два напрями, в основі яких лежать положення або Маркса, або Зіммеля:

- 1) *діалектична теорія конфлікту;*
- 2) *конфліктний функціоналізм.*

Діалектична теорія конфлікту К.Маркса знайшла продовження у роботах Ральфа Дарендорфа.

Р.Дарендорф аналізує соціальну організацію, для якої характерне чіткий розподіл ролей і статусів її членів. Дарендорф відзначає, що в будь-якій організації можна виділити два основні типи ролей – правлячих і керованих. Правлячі, зацікавлені у збереженні свого положення, а керовані – у перерозподілі влади, або авторитету. За певних умов усвідомлення цієї протилежності інтересів зростає, і організація ділиться на дві конфліктуючі групи. Подолання конфлікту спричиняє перерозподіл влади, що узаконює нові групи правлячих і керованих ролей, які знову починають конкурувати між собою. Таким чином, розвиток організації – це ланцюг конфліктів, що повторюються з приводу розподілу влади. Дарендорф зробив спробу з'ясувати, які умови викликають перетворення звичайних груп у конфліктні, а також, які умови впливають на гостроту конфлікту, глибину і темп змін, викликаних конфліктом.

Класичним твором сучасної конфліктології стала робота **Л.Козера «Функції соціального конфлікту» (1950)**. В концепції «позитивного функціонального конфлікту» Л.Козер обґрунтував позитивну роль конфліктів у забезпеченні стійкості соціальних систем на основі динамічної рівноваги. Розвиваючи ідеї Зіммеля, Козер стверджував, що немає і не може бути соціальних груп без конфліктних відносин. В даній теорії конфлікт розглядається як боротьба за цінності, соціальний статус, владу і матеріальні та духовні багатства. Це боротьба, в якій цілями сторін є нейтралітет, заподіяння шкоди або знищення супротивника. Поки існує суспільство, буде існувати в ньому певна напруженість, яка час від часу переростатиме в конфлікт. Особливу роль в постійній боротьбі за ці дефіцитні ресурси відіграє

прагнення людей до влади і престижу, і ця боротьба виконує позитивні функції.

3. Психологічні теорії конфлікту

На думку **Фройда**, основним джерелом психічних розладів є властивий людській психіці конфлікт між свідомим і несвідомим; психіку людини від охарактеризував як поле бою між непримиренними силами інстинкту (підсвідомі потяги, бажання), розуму і свідомості (правові й моральні норми). За Фройдом, людина перебуває в стані постійного внутрішнього і зовнішнього конфлікту з оточенням і світом в цілому. Керуючись принципом задоволення, людина в силу зовнішніх обмежень – моральних і соціальних норм вимушена відмовляється від задоволення (принаймні, негайно) своїх бажань. Це приводить до виникнення психічного конфлікту. Неусвідомлені психологічні конфлікти контролюють поведінку людини

А.Адлер вважав, первинним феноменом волю до могутності, і, що у психіці кожної людини відбувається **конфлікт між бажанням** (волею до могутності) **та можливістю** (неповноцінністю).

К.Хорні вважає: внутрішні конфлікти є невід'ємною частиною нашого життя.

Е.Фромм висловив ідею щодо появи конфлікту у сфері взаємин між особистістю та її соціальним оточенням у зв'язку з неможливістю індивіду більш-менш повно реалізувати свої потенції та інтереси через встановлення соціальних заборон.

К.Лоренц вперше в історії світової науки висунув думку щодо природного походження агресивності людей та обґрунтував, що причини конфліктів випливають з біологічних підвалин агресивності людини, яка до того ж підсилюється у натовпі. Агресивність є постійним станом усіх представників тваринного світу, до яких він відносив і людей, а тому механізми агресивної поведінки людей і тварин схожі. Тим самим стимулювалися дослідження й у галузі етноконфліктології, досягнення яких можна використовувати в соціальних науках при поясненні механізмів агресивності груп людей.

К.Левін досліджував проблеми групової поведінки та зробив висновок, що конфліктність підвищується під час втрати рівноваги між людиною та середовищем, а, крім того, неадекватна поведінка лідера групи також є одним із джерел конфлікту.

Дж.Морено розробив теорію соціометрії, згідно із якою міжособистісні контакти визначаються емоційним відношенням двох сторін, їх симпатіями і антипатіями, тому всі конфлікти – від міжособистісних до міжнародних – можна вирішити шляхом перестановки людей у системі взаємодії таким

чином, щоб забезпечити їхні емоційні вподобання, тобто узгодити взаємні емоційні почуття.

Інтеракціоністський підхід представлений у психології роботами чиказької школи **Т.Шибутані**. Причиною виникнення конфліктів він вважає належність кожної людини одночасно до кількох соціальних груп. Найчастіше ці групи, які автор називає еталонними, приймають однакові цінності, але трапляється, коли різні групи висувають щодо людини суперечливі вимоги, які людина не може задовольнити одночасно.

Усе вищезазначене дає змогу зробити висновок про те, що саме на межі XIX-XX століть у психології зародилися перші теоретичні підходи до проблеми конфліктів, але єдиного розуміння цього феномену ще не склалося. В основі будь-якого конфлікту лежить несумісність цілей учасників міжособистісної взаємодії та особисте сприймання цієї несумісності.

Теорія переговорного процесу утворюється як галузь знання у загальному напрямку прикладної психології, де ключовим питанням є вияв структури умов, що сприяють прийняттю рішення перейти від конфліктів до переговорів, а також з'ясування психологічних чинників пошуку взаємокорисних угод, рішень, які задовольняють обидві сторони переговорного процесу .

4.Розвиток конфліктологічної думки в Україні

Етапи розвитку конфліктологічної думки в Україні (за Гребеньковим Г.В)

I етап (до 1924 р.) характеризується зародженням і розвитком практичних та наукових знань про конфлікти, але як спеціальний об'єкт дослідження конфлікт не виокремлюється. Перші вітчизняні публікації, присвячені безпосередньо проблемі конфлікту, з'явилися лише у 1915-1920-х рр. Під впливом зарубіжних течій. Звідси виводилася необхідність запобігання конфліктам між собою і суспільством; стверджували, що прогресу сприяє не боротьба за існування, а взаємодопомога і солідарність людей.

II етап (1924-1989 рр.) конфлікт починає вивчатися як самостійне явище в межах спочатку двох (правознавство, соціологія), а до кінця періоду – одинадцяти наук.

Другий етап охоплює 4 фази:

1. 1924-1934 рр. – збільшення кількості публікацій у різних дисциплінах. Перші вітчизняні публікації, присвячені дослідженню безпосередньо предмета конфлікту, з'явилися на початку 1920-х рр. У 1924 р. було опубліковано працю П.Гриффіна і М.Могилевського, присвячену трудовим конфліктам в організаціях. Але вона більшою мірою мала психологічний характер. Через політичні причини надалі спостерігається реальне знищення

вітчизняної конфліктології та встановлення панування ідеології «безконфліктності» соціального суспільства.

2. 1935-1948 рр. – повна відсутність публікацій у зв'язку з війною і репресіями.

3. 1949-1972 рр. – повернення інтересу до проблеми конфлікту, поява наукових робіт (25 кандидатських дисертацій з явним переважанням робіт з мистецтвознавства). У колишньому Радянському Союзі конфліктологічна традиція була практично відсутня. Існування конфліктів припускалося у найкращому разі в царині міжособистісних відносин, які вивчала соціальна психологія, у дисциплінарному просторі якої й зосереджувалися переважно вітчизняні конфліктологічні праці. Ще одним напрямком, в якому припускалося розроблення конфліктологічної тематики, була «критика буржуазної соціології». Незважаючи на ідеологічну заангажованість, ці праці все ж таки давали уявлення про деякі ідеї західних конфліктологів.

4. 1973-1989 – поява докторських дисертацій з даної проблематики.

III етап (1990 р. до цього часу) ситуація кардинально змінилася після того, як колишнє «безконфліктне» радянське суспільство вибухнуло безліччю конфліктів – глобальних, регіональних, локальних, економічних, політичних, етнічних, конфесійних тощо. Вітчизняне суспільствознавство виявилось повністю обеззброєним перед цими процесами. У відповідь на запит, точніше, невідкладну вимогу, соціальної реальності буквально за кілька років було здійснену значну роботу з формування вітчизняного конфліктознавства у розшматовуваних конфліктами новопосталих країнах колишнього Радянського Союзу. Виник ряд наукових центрів вивчення цієї тематики, які об'єднують і координують учених різної фахової підготовки. Доволі інтенсивно почала розроблятися конфліктологічна проблематика в Україні, зокрема в Інституті соціології НАН України, в Інституті дослідження проблем молоді та в інших наукових центрах. У 1993-1994 рр. у Чернівцях було проведено широкомасштабні конференції, присвячені проблемі соціальних конфліктів, опубліковано збірники тез доповідей на цих конференціях.

Висновок: В Україні розробляється конфліктологічна проблематика, проте велика кількість розробок не може замінити відсутності загальних концептуальних засад, які дозволили б побачити спільні витоки, механізми виникнення соціальних конфліктів в Україні. Без такого концептуального мета теоретичного опрацювання «зависають у повітрі» й численні емпіричні дослідження стану громадської думки, оскільки не завжди зрозуміло, що і навіщо вимірюють і про що свідчать ті чи інші відсотки.